

ЦРВЕНА СТИЈЕНА (1954 — 1964. г.)

У априлу 1954. године пок. Душан Васиљевић, из Петровића, неуморни скупљач старина и аматер-истраживач, скренуо ми је пажњу на припећак Црвену стијену у селу Петровићима, изнад ријеке Требишњице и манастира Косијерева. Био је упоран да овај локалитет крије драгоцен праисторијски материјал. На површини су се назирали фрагменти керамике. Отишао сам у Земљаски музеј у Сарајеву и заинтересовао за откриће Душана Васиљевића, др Алојза Венца, нашег еминентног стручњака. Др Венац је у августу 1954. године извршио сондажу и дошао до закључка да неминовно треба вршити истраживања. Како се радило о замашнијем археолошком подухвату, требало је осигурати материјална средства. Драгиша Максимовић, тадашњи предсједник СНО Никшић, показао је пуно разумијевање, обезбиједио кредит и омогућио систематско истраживање. Сачињен је уговор између Земаљског музеја и Завичајног музеја у Никшићу. По уговору, стручну екипу је обезбиједио Земаљски музеј, а материјалне издатке Завичајни музеј. Резултати научног рада објављују се у *Гласнику Земаљског музеја*, док се археолошки објекти депонују у Завичајном музеју. Тако је отпочео десетогодишњи научноистраживачки рад, чији су резултати 29 стратума, који обухватају бронзано доба, неолит, мезолит, млађи и старији палеолит, и то на дубини од 0,00 — 21,50 м. Открићем овог локалитета Душан Васиљевић је неизмјерно задужио нашу археолошку науку. Умро је 1961. године и доживио је да Црвена стијена буде сматрана од наших и ино-

страних стручњака као јединствен археолошки локалитет.

Др Венац је направио шест сонди. Открио је четири стратума, обрдио најени материјал и дубликовао резултате у *Гласнику Земаљског музеја* за 1957. и 1958. годину.

Др Митја Бродар, специјалиста за палеолит, нашао је још четрнаест стратума, закључно са XVIII стратумом. Његов рад објављен је у истом часопису за 1957, 1958. и 1962. годину.

Даља истраживања наставио је Ђуро Баслер, врши кустос Земаљског музеја у Сарајеву, такође специјалиста за палеолит. Он је досегао дубину од преко 21 м и открио даљих једанаест стратума. Своја истраживања ће објавити у ГЗМ за 1965. годину.

На упознавању простора припећка и стратиграфије др Венцу су помагали археолози Боривоје Човић из Сарајева и Милорад Николић из Никшића. Са др Бродаром радила је Оливера Велимировић, бивши кустос Завичајног музеја. Она је наставила да ради са Баслером до одласка из Никшића. Њу је замијенио као асистент Брана Велић, кустос из Добоја. Завичајни музеј је добио прошле године стручњака и он ће убудуће радити са Баслером.

Неколико дана гостовао је и радио у Црвеној стијени археолог др Срећко Бродар, академик из Љубљане.

На истом локалитету радио је и спелеолог др Мирко Малез из Загреба, који је задужен за проучавање фауне од XV — XIX стратума, као и за даљу обраду костију изумрлих животиња. Он ће резултате свога рада објавити у ГЗМ за 1965. годину.

Академик И. Раковец из Љубљане обрадио је плеистоценске сисаре, чије су кости нађене у стратумима које је обрадио археолог др М. Бродар. Свој рад објавио је у ГЗМ за 1958. годину.

И, најзад, специјалиста за квартал др Курт Брунахер, универзитетски професор из Келна, захваљујући везама Земаљског музеја гостовао је о свом трошку у Црвеној стијени у септембру 1964. године. Понио је са собом стерилни материјал ради геолошко-педолошких истраживања путем атомске технике. Свака анализа путем ове технике кошта по 50 долара, а њих има више. Он ово ради бесплатно. Већ је упутио опширан извјештај у Сарајево, који ће бити објављен у *Гласнику* за 1965. годину.

По објављеном раду професора Брунакера, др Алојз Бенац, који је остао патрон научног истраживања, одржао је 29. септембра 1964. године састанак са представницима Општине и Музејског савјета. Он је изнио проблематику Црвене стијене, дао своје мишљење као и мишљење Брунакера и Баслера. У Црвеној стијени треба радити још три године. У овом размаку обавиће се истраживачки радови, конзервираће се сви културни слојеви и биће постављене гвоздене степеннице да би објекат био доступан посетиоцима.

Послије завршетка научног истраживања др Бенац сматра да треба издати монографију о Црвеној стијени. Монографију треба објавити на нашем и на два страна језика. Земаљски музеј је вољан да монографија нађе мјесто у његовим едицијама. Будући да је праисторија у ствари историја на темељу неписаних споменика, предлагао сам прије неколике године на једној од сједница нашег Историјског института да монографију изда Институт. Но, у сваком случају, она би требало да се штампа у Сарајеву под директним надзором стручњака.

Стручно инвентарисање објеката у Завичајном музеју обављали су кустоси Милорад Николић и Оливера Велимировић. Овај посао наставља археолог Георгиј Ковалев, кустос Завичајног музеја.

Толико о историјату Црвене стијене у протеклој деценији. А сада кратак осврт на резултате научног рада на основу објављене литературе, извјештаје стручњака и њихових представки упућених Завичајном музеју, као и чланке др Милорада Грбића у Енциклопедији ликовне умјетности, књ. I.

Навео сам да је др Бенац обрадио четири горња стратума.

I стратум припада бронзаном добу. Вертикалне дршке на посудама имају сличности са налазима на острву Ластову, док хоризонталне подсећају на илирску градинску културу која се ставља у доба Халштата. Међутим, узимајући у обзир налазе на врелу Буне, и на Равним бакљама код Сарајева, др Бенац овај стратум ставља на крај бронзаног доба. Временски га одређује на прелазу између Халштата А и Б, тј. на прелазу из II у I миленијум. По оскудним керамичким фрагментима допушта могућност да је припећак био коришћен и у рано бронзано доба. Становници су се бавили ловом, сточарством и земљорадњом.

II стратум припада средњем неолиту. Њега карактеришу кремена оруђа, масивни ножићи, кошта на шила и шиљци, док се керамика дијели на грубу и монохромну глачану. Округли камен представља соларни симбол, сличан налазу у Лисичићима. Овај стратум припада Данило-какањском комплексу. Становници овога стратума припадају ловачко-сточарском стадију друштвеног развитка. Припећек је био привремена или сезонска станица. Хронолошки припада временском размаку од 2700 — 2500. г. прије н. е.

III стратум је најстарији неолит на западном Балкану. Он се непомредно развио из мезолита. Ова чињеница је први пут утврђена код нас у Црвеној стијени. У обради кремених оруђа задржава истовјетну технику обраде мезолита IV стратума. Обиљжје му даје груба, импресо, керамика. Овај стратум „највише културне блискости показује према неолиту са капсиенском традицијом у западном Медитерану“. Др Бенац га ставља у

временско раздобље од 3.100—2900. год. пр. н. е.

IV стратум у цјелини припада мезолиту. Главна карактеристика је потпуно одсуство керамике. Директно је произишао из V стратума, који припада млађем палеолиту. Компонента су ситнија кремена оруђа. Разлика између два стратума је да IV „пужа нешто више форми од оног из стратума V“. У V стратуму нема конкавних удубљења за стругање, нити коштаног алата. Опет је први пут код нас констатовано да је мезолит у Црвеној стијени израстао из палеолита. Да мезолит може бити везан са палеолитом, др Бенац је навео низ налазишта из сјеверне Африке, Сирије, Италије итд. Најближу сродност утврђује са Капсиеном у Африци. IV стратум подијелио је у три фазе: стратум IV6a, стратум IV6b и стратум IVa. Прва фаза означава почетак развојка мезолита, друга цвјетање ове културе, док трећа фаза IVa стратума представља крај мезолита. Он је дао и сљедећу хронологију:

IV₂ стратум, старији мезолит (прва половина V миленија пр. н. е.), IV6b стратум, средњи мезолит (друга половина V миленија пр. н. е.) и IV стратум (прва половина IV миленија пр. н. е.). По остацима костију дивљих животиња и маси пужевих љуштура овај стратум даје слику ловачко-скупљачког стадија друштвеног развојка.

Др Митја Бродар обрадио је палеолитске стратуме V—XVIII. Резултате својих истраживања објавио је у *Гласнику Земаљског музеја* у виду извјештаја, јер је стао на гледиште да су сва откопавања завршена 1959. год. увод у систематско и веома дуго истраживање палеолита. Дао је геолошка разматрања и утврдио да сви седименти на дубини од 3.000, односно 3,50 до 11,70 м у цјелини припадају вирмском глацијалу и постгласцијалу. Доњи слојеви припадају вирму I, а слојеве од IX—V стратума ставља у другу половину вирмског леденог доба. Он допушта и извјесна одступања.

Стратум XII чини прекретницу. У њему је др М. Бродар открио

мустериенску културу, типа mikro-musterien. Сви артефакти од овог стратума па закључно са XVIII припадају mikro-musterien-у. Дебљина ових слојева износи 4 метра. У цјелини налази су јако богати, што Црвеној стијени даје посебну важност. Нема прекида у континуитету. Mikro-musterien се завршава са XII стратумом. Вршећи компарацију са налазима mikro-musterien-a на разним локалитетима, он је мислио да се ради о специфичном фашијенсу код нас. Ово гледиште је ревидирао послје откопавања у 1958. год. и налаза у пећини Сан Бернадино, које је објавио П. Леонарди 1959. год. Бродар је иза овога дошао до закључка „да у Црвеној стијени немамо mikro-musterien нарочите врсте, већ да се он углавном поклапа са другим познатим станицама“.

При крају културног развојка XI стратума са свода пећине су се сручили огромни комади стијена, тако да су оставиле слободан узак простор при зиду пећине. У X стратум су дошли нови људи који су ту привремено боравили. Овдје се јавља homosapiens. Artefakta припадају орињасиену, односно млађем неолиту.

По Бродару артефакти IX—V показују више сличности са грималдиеном него са орињасиеном.

Буро Баслер открио је даљих 11 стратума палеолита. Његова проучавања су при крају. Он је установио старију културу од орињасиена. Из извјештаја од досадашње културно стање у Црвеној стијени може се навести његов сажети закључак: „Црвена стијена представља јединствен случај континуитета развоја људске културе од levallosiena, преко moustériene и aurignaciена до мезолита и неолита. То значи да су на овом мјесту налазили заклона већ људи преднеандерталске расе, затим неандерталци, па коначно homo sapiens“.

Старост насеља, по Баслеру, није још коначно испитана. Он наводи двије шеме. Према првој, Милаковићевој, први људи су настали пећине прије 200.000 до 230.000 година, док према невијој ова ста-

рост износи 180.000—160.000 година без обзира на наведене шеме по мишљењу Баслера: „Црвена стијена остаје колико је досада познато — најстарије пећинско налазиште у Европи“.

За утврђивање фауне у Црвеној стијени велику препреку чине јако изломљени фрагменти костију. Академик И. Раковац је утврдио да до XIV стратума нема трага од пећинског медвједа. Од изумрлих сисара једино долазе у обзир бовиди. Јако је заступљен алпски мармот и јелен. Даље наводи козорога, риса и др. животиње.

Мирко Малез међу давно изумрлим животињама истиче црвеног вука и носорога.

Црвена стијена је веома богата артефактима. Према рачунању Ђ. Баслера нађено је око 15.000 кремених алатки. Та чињеница и континуитет између неолита и мезолита, мезолита и палеолита побуудили су велико интересовање домаћих и иностраних научника. Свој осврт завршава једним пасузом из представке упућене Завичајном музеју од стране др Бенца: „За проучавање палеолитског и неолитско-мезолитског доба тамошњи налази су управо од неочејиве важности. Сав стручни свијет у Европи је данас упознат са налазима у Црвеној стијени, и она је ушла као посебан појам у археолошку научну литературу.“

Јован ИВОВИЋ

МАТЕРИЈАЛИ О ЦРНОЈ ГОРИ У АРХИВИМА ДДР — ПОТСДАМУ

Бавећи се историјом југословенских народа и истраживањем неких појава прегледао сам архиве на територији Нем. Републике Њемачке. Написао сам у архивима Потсдама, Дрездена и Шверина на многе фондове о Црној Гори прије 1918. год. У њемачком Централном архиву, Deutsches Zentralarchiv у Потсдаму, налази се највише од ове грађе.

Фондови садрже:

1) извјештаје, студије, анализе и друге податке до успостављања дипломатских односа између њемачке царевине и Црне Горе, и то у раздобљу од 1891—1905. год. Ти материјали потичу од аустроугарских представника који су заступали њемачке интересе и који су већ имали много раније своја представништва у Књажевини Ц. Г. Даље има извјештаја генералног конзула Њемачке из Сарајева, њемачког амбасадора у Риму, агента њемачких монопола који су пропутовали Црну Гору да би сондирали привредно-политички терен;

2) извјештаје посланика њемачке царевине Пилгрима Балтадија који је био на том положају од 1905. до првог свјетског рата. Овај

дио материјала је врло добро распоређен и даје доста добру анализу кроз призму њемачких потреба. Долази ту јасно до изражаја како су њемачки монополи закаснили на том малом тржишту и како се савјетује да се изгубљени терен може добити само на рачун баш најбољих савезника, наиме Аустро-Угарке и Италије. Наименовање Татара за начелника одјељења за пољопривреду дало је Нјемцима подстрека и наде да лакше дођу до неких позиција, јер је овај студирао у Њемачкој и „наравно ће да се определијели за њемачке увозне производе“.

Фонд архивског материјала распоређен је на два дијела:

1. Фонд Министарства за спољну политику — трговинско-политичко одјељење.

Handelspanitische Abteilung des
Auswärtigen Amtes — Montenegro

бр. свезака:

5843	Монтенегро	
	трговина	свеска 1 1905—14
5844	Мо	
	статистика	„ 1 1901—13